

VÖRÖS ISTVÁN: *Ami elcsúsztatva is igaz*

GÉCZI JÁNOS: *Ötven tükör – ötven Tóth László-vers*

*

VÖRÖS ISTVÁN

Ami elcsúsztatva is igaz

TÓTH LÁSZLÓ: *ÖTVEN TÜKÖR. ARCOK, ARCAIM*

Két egyforma küllemű, téglavörös verseskötetet jelentetett meg két dunaszerdahelyi kiadó, abból az alkalomból, hogy szerzőik ötvenévesek lettek. Kulcsár Ferenc *Tündöklő hontalanság* (NAP Kiadó, 1999) és Tóth László *Ötven tükör* című válogatott kötetei ikerkönyvek.

Koncepciójuk, hogy ötven évhez, ami mögöttük van, ötven verset kapcsoljanak a költők. Persze a versek hú kutyaként követik szerzőjüket, ha akarják, ha nem, ha tudomásul vesszük ezt, ha nem. A verseknek önálló életük van, és miközben hagyják, hogy más etesse vagy rugdossa őket, a gazdájukra gondolnak, érzik még az oldalukon az első és az utolsó simogatást.

„madárban az ének

kutyában a harag

virágban az illat

soroljam még

az életem?”

– mondja a *Szaggatott vonalban* Tóth László. Az életéből, most már, hogy így elszelelt belőle ötven év, a versei maradtak itt. Az, amit nem felejt el nyomtalanul, mert utána iszkolnak, amint az olvasó leteszi a verseskötetet, és meghúzódnak a lábánál. Különben hogyan válogathatna közülük ötvenet, hogy újabb könyvbe zárja őket, ahonnan majd megint visszaszökдösnek. A versek persze nem kutyák, a versek szavakból vannak, a kutya is egy szó, a költő élete is szavakból áll:

„Egy mondat közepén kuporgok,

egy mondat közepén gesztikulálok,

egy végenincs monológ
végigmondhatatlan mondatának közepén,
hangok ólomfalai vesznek körül,
mint Jónást a cet zsigerei”

Ez a vers ars poetica jelentőségű, bár megtévesztő a címe: *A színész*. De hát ismerjük a szerepverset, tudjuk, hogy abban legőszintébb a költő, mert nagyon messze mehet önnön attribútumainak megjelenítésében, ő akkor sem lesz ott, vagy csak bizonytalanul lesz ott:

„Kívül esek magamon,
a környezete vagyok magamnak,
s ami én voltam: részem csak.
Belül esek magamon
[...]
Minden, ami igaz,
elcsúsztatva is az.”

A kötet fő témája tehát, mint a címe és alcíme is mutatja, az önmeghatározás kísérlete, illetve e kísérlet kudarcának, akár egy zeneműnek a végigjátszása. Műfaja tehát kudarc kísérlet, vesrhajszka szűkmenetben. Válogatás.

Hogy megtudjuk, ki az az én Tóth László szempontjából, két obligát kérdést kell magunk mögött hagynunk. Van-e olyan, hogy kisebbségi, ez esetben szlovákiai magyar irodalom? És hogy érdemes-e nemzedékekről beszélni az irodalomban (számít-e az életkor)? Tóth évek óta nem is Szlovákiában él, nem is ott született, de ott jelentette meg könyvei nagy részét, ott élt, volt lakása, felesége, ott születtek gyerekei, versei, ott formálódott azzá, azokká, akinek, akiknek mutatja magát ebben a könyvében. Azt hiszem, úgy van ezzel, ahogy *A szoba* című versében írja: „benne van az is, ami nincs benne, / benne van azáltal, hogy hiányzik belőle.” Ennek a tágasságnak csak egyik neve az országnév, a másik neve a nyelv, a nép neve, amelyen, akiknek ír, a harmadik neve talán Isten, ha tovább nagyítjuk, és talán az én, ha tovább kicsinyítjük.

Nyelvi és földrajzi hovatartozása, helye a térben és az absztrakt, nyelvi térben természetesen meghatározza a költő munkáját, mert ott kénytelen hozzáfogni a teremtés kiegészítéséhez, hová annak hiányos volta vetette:

„Elöttem papírlap dalol
fölottem a mord mennyezet
hisz most teremtem amiről
az Úr megfeledezett.”

Kisebbségben van tehát, vagy ahogy a számára meghatározó élményt jelentő Domonkos István írja: *kormányeltörésben*. Domonkos híres poémájában egy nyelvi közegéből kiszakadt ember drámáját írta meg, nyelvének romlott voltát mint költői és jellemábrázoló eszközt használva föl: „én lenni / én nem tudni magyar / élni külföld élet / pénz nyelv zászló / himnusz bélyeg / elnökök vezérek / előkotorni megfelelő / ott ahová érek / mi meghalni mindnyájan / úgyis téves csatatéren.” „Mint vasmacska nélküli gálya az tengerben” (Balassi), úgy imbolyog a költő a nyelv talán nem is szükös terében. „...sehol nem lenni otthon / s lelni kis haza mindenütt / meghalni belepusztulni olykor / egyszer két szer többször is naponta” – írja Tóth László a Domonkosnak ajánlott *Kis levélben*. Abban állna tehát ez a kisebbség, hogy a magyar nyelv terében nincs (van) otthon? Az *(út)Leírás, avagy Németóra* című hosszúversében erre is megadja a választ:

„Szóval arra gondoltam, mi lett volna, ha...
Akkor most egy kiköpött germán lennék.
De nem vagyok az.
És orosz se,
és cseh se, és szlovák se, és... magyar se...”

Úgy tetszik a nyelvi hovatarozásnál többről is, kevesebből is van szó. Talán a költői létről, talán magáról a létről. Hiszen Domonkos István is alapvetően ide utal minket. A kisebbségnek ebbe az egyszemélyes, fagyos börtönébe. Kormányeltörésben vannak, mert énjük és énjük között kell állandóan közlekedniük:

„a Népszínház utcát messze elkerülöm
a 37-es apámat hozza vissza mindig
NÉPSZÍNHÁZ U.–ÚJ KÖZTEM.
a 37-esen apám ingázik köztem és köztem”

– írja *Az „itt” és az „ott”* című darabban Tóth László. Sőt, ezt a verset egyenesen evvel a személyiség- és énpolitikai tézissel zárja: „rendezni kéne rendezni végre közös dolgaimat.” Kisebbségben van Tóth László azzal a ténnyel is, hogy épp ötven éves, és mint minden kisebbség, ez is elmúlik majd egykettőre. A nemzedék közös szituációjából mindenki kisebbségbe, az én szabadságába, avagy rabságába igyekszik, otthagyja barátait is, és magára marad magával: „érezem / mint lüktet bennem egyre vadabbul / az idő pulzusa / magam vagyok magamnak / Káinja, Brutusa” (*A színész*). A semmi, az elmúlás felé haladunk, amikor önünkbe kívánunk lépni. Mert az én épp ott van, ahol az Isten, semmivel sem kevésbé magasztos helyen, vagyis a nem-levőben. A létnek ugyanazon az ontológiai szintjén lennének találhatóak ők ketten: én és nem-én?

„és kilépek az örök hullámverésbe
az Úristennek szőre hull
esik az eső
hogyan néznek lássam
össze kell raknom ezt a várost”

(*A vendégszoba*)

Vagyis saját magát kell összeraknia, mert azt nem látja egészen. *A benső erdőben* „a tüdő szarvasünője, / a máj medvéje, a vesék nyulai, / a belek kígyói kerülnek” útjába. Tóth László tehát joggal panaszkodhat (vagy dicsekedhet):

„Van úgy, hogy nem értem szavamat sem,
mert egyszerre
hárman, négyen, öten is beszélek.
És a világ is beszél velem”

(*A szoba*)

Ennek a kötetnek a fő témája épp az én nem-azonossága önmagával, azonossága viszont valami mással – a világgal, a rajta kívül levő dolgokkal. Az ötven verset, amit összeválogatott Tóth László, ötven tükörnek mondja, amelyben legalább ötvenféleképp, különböző hiteles torzulásban látható az arca. Vagy vész el teljesen. Egy költőről beszélve ezt ritkán vesszük figyelembe, bár tudjuk, hogy a költői én fikciója akár versről versre változhat, és változik is. Többnyire koherens, gondolatilag és pszichológiailag egységes ént tételezünk föl. Az én

nemcsak ott hasad, ahol a könyvek fedőlapja és a koponyacsontok meghúzzák a határokat.

Versről versre más. És alapvetően nem azonos a versen kívülvel. A kötetet nyitó *Tükör előttben* ezért is bizonytalanodhat el a költő: „Azonos vagyok. Nem vagyok azonos.”

Ugyanazt a viszonyt állítja, és ugyanannak a viszonynak a meglétét tagadja egy versszakban, bár két lélegzetre. A tükörképben magára ismerhet, de azonosságuk hiányára is azonnal rá kell döbennie. A versek elé írt előszóban ezt mondja Tóth László: „A vers tükör. Pontosabban: tükör is lehet. S mutathatja íróját is, olvasóját is.” Majd hozzáteszi: „Az embernek mindig valamivel, valakivel szembenézni a legnehezebb: mégis bármivel, bárkivel könnyebb, mint önmagával.” Kerülőút lenne tehát a vers? Melynek révén megkerüli önmagát, hogy eltaláljon egy másik énhez, mint a köztem és köztem ingázó villamos a már föntebb intézett költeményben? Talán kerülőút, de nem egerút, hiszen nemcsak a kivonulás, hanem a beköltözés is jellemző a szerzőnek a szövegeiben való magatartására, mozgására:

„Szüntelenül beköltözöm / elmozdult mozdulataimba, / megbotlom elhagyott lábnyomaimban” (*Én vagyok, én*). A költő munkája – általában is, de hangsúlyosan ebben a tematikus válogatásban – nem más, mint önmaga kreálása, semmiből valahová emelése, vagyis teremtés-kiegészítés:

„A helyükre illeszttem részeim,
szemüregembe visszahelyezem a szemem,
meglelt tudómmal elvégzek
néhány légzőgyakorlatot,
majd fogat mosok,
s megvakarom a halántékom
alá visszakerült fülem.
Visszanéz rám,
S egésznek mutat föl a tükör”
(*Ébredés után*)

Ötvenszereplős dráma ez a könyv. Bár a kicsinyítést, mely Istentől tart lefelé az éniig és a versbeli éniig, talán még ezen a határon túl is lehetne folytatni. De az önálló szavak szintjén a lírai én a semmibe foszlik.

Hogy a szerző mit láttat magából versben, az nemcsak szűkítés, de teremtés is, egy én törekvése arra, hogy ne csak én, hanem világ is legyen. A fent és a lent, a kicsi és a nagy összeér, „miközben Isten állig felhúzott / térdekkkel kuporog bennem és fázik.” A teremtést

Tóth László is, ha nem is hét nap, hanem ötven év után félbehagyja. De az igaz elcsúsztatva is igaz marad, állítja, tehát a teremtés folytatható. Az én is ott van a versekben, nemcsak az én-ek egyforma vagy nem egyforma sorozata.

[*Kortárs (Budapest), 1990. január, 1. sz.*]

*

GÉCZI JÁNOS

Ötven tükör – ötven Tóth László-vers

„Én. / Mi van e mögött? / Mi van e szó mögött, / s a mögött, hogy annyiszor mondom: / én” – kérdezi *Én* című enigmatikus versében – önmagától, a szavaktól és a verstől egyszerre – Tóth László. S e néhány sor a Tóth László-i költészet kemény héjú magva, s tartalmazza mindazt, amit költőnk személyiségének és poézisének meggyfanyar eszenciájaként ismerünk.

Tóth László ötvenéves, s az alkalomra, még ha a költőnek nincs is rá szüksége – hiszen pályáját nem az egyes kötetei határozták eddig meg, hanem a ciklusai –, karcsú verskötetet állított össze a felvidéki könyvkiadás egyre jelentősebb feladatokat vállaló műhelye, a dunaszerdahelyi Liliium Aurum. Ötven verset gyűjtött tehát egybe a szerény szerző, olyanokat, amelyek mindegyike az én-t, a Tóth László-t, a költőszerepét, az olvasó-vershallgató-befogadóit kívánja körüljárni és fölmutatni – hol együtt, hol külön, hol összemossottan, hol pedig a hiányzó helyekre rámutatva. Tóth azt állítja, hogy a világ középpontjába az emberi személyiség került, s nem is állhat ez olyan messze az igazságtól, ha annyi mindent lehet tudni és nem tudni róla, amennyire e költemények rámutatnak. Tóth igazságát bizonyítja a huszadik századi pszichológia, pedagógia, de a gondolkodási tudományok mellé odasorolnak a történetiek is, hogy végezetül a művészet is ezt tanúsítsa. Ezért láthatjuk a könyvet istenkísértésnek (is): a magyar költészetben sokáig nem illett énkereső versekből szerkeszteni kötetet – azokat legfeljebb ciklussá foghatta a szerző, miként költőnk is ilyesmire tett kísérletet néhány jelentős munkájában, amilyen az emlékezetes *Ithakából Ithakába* (1975), a sok költői leleményt fölmutató *Átkelés* (1977), vagy a nemzedéki meghatározódás alapműve, az *Istentelen színjáték* (1983), vagy szemérmesen szétszórhatta a sorsos és közösségi textusok közé, hogy nagyon ne is látszódjanak. S Tóth – most – az utóbb fontosnak ítélt én-verseit, a pillanatokban született saját arcképeit átemeli, egymás mellé illeszti, s gyónó jellegüket (s az ilyen szándék – de az általa meghatározott életmű is – mily kevés a honi lírában) engedni kitetszeni. Tóthnak nincs baljós érzése,

korszakunk divatjával sem kíván konkurálni: nem húz az arcára maszkokat, nem kívánja magát elfedni, a nyelv alakoskodó funkcióját sem használja: ebben – de csak ebben! – az értelemben megmarad korszerűtlennek. Az időtlenség az a keret, amelyben költőnk alkalmakat talán az önelemzésre. Az önarcképek sokasága, ahogy most egymásra kopírozódnak, mégis egynek mutatkozik. S nem csak az rajzolódik föl, amit az arcvonások módosult vagy módosulás alatt lévő határvonalai adnak ki, hanem az a környezet is, amely a portré kialakításához hozzájárult.

Tóth László, utolsó előtti verskötete – mely nagyon szép kiadvány volt –, a *Harangzúgásban*, avagy *A hús bohóca* (1995) óta azonban nem sok verset adott közre. Inkább egybekerítette, könyvekké rendezte mindazt, amit a felvidéki művelődés utolsó ötven évéből, – melyben maga is részt vett – fontosnak látott: színház-, művészet- és irodalomtörténeti munkái hézagpótlóak. Egymaga több intézményt helyettesít: vállalkozása mutatja – a történelem is valamiféle én-t kell hogy találjon, másképpen nem lehet a dolgoknak, eseményeknek, tetteknek értelmet adni. Tóth költészetén kívüli tevékenysége újabb aspektuslehetőséget kínál én-versei értelmezéséhez.

„Soha nem lehettem annyi ember, / amennyi lenni akartam. / Nem lettem mégsem, / mégsem kevesebb” – állítja *A szoba* című, rokonszenves nagyversében Tóth, s tételét elegánsan bizonyítja.

[*Új Könyvpiac (Budapest), 2001. február, 2. sz.*]